

ΔΙΑΛΟΓΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ

Ο Ζωγράφος και συγγραφέας Γιώργος Μιχελακάκης (φωτό: Γιάννης Δραμιτινός)

ΜΕΡΟΣ ΔΕΚΑΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

«Πες μου πως βλέπεις την ιστορία για να σου πω ποιος είσαι»

Στο προηγούμενο άρθρο είπαμε πως η μεταφύτευση της ακμής της αρχαίας ελληνικής θρησκείας στο σημερινό παρόν (που προτείνουν οι έλληνες αρχαιολάτρες) είναι ένα ανεδαφικό όνειρο. Δυστυχώς αυτή η επιχειρηματολογία της αναβίωσης της αρχαίας θρησκείας, ότι τάχατες θα μας σώσει από την παρακμή, προέρχεται από μια απλοϊκή ακιωνολόγητη σκέψη, η οποία βάζει μπροστά από το άλογο το κάρο. Για να έχουμε μια καλή αντίληψη για τους θεούς, είναι απαραίτητο να γνωρίζουμε την κοινωνιολογία της περιόδου που οι θεοί λατρεύονται. Ο Δίας του Ομήρου και του Ησίοδου δεν μοιάζει καθόλου με τον Δημιουργό ή Λυτρωτή όπως είναι ο θεός του Ιουδαϊκού και Χριστιανικού κόσμου. Η κάθε ιστορική εποχή (ανάλογα με τη σχέση που έχει αναπτύξει με τη φύση και το είδος της εξουσίας που έχει αναπτύξει στις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων) δημιουργεί και το είδος των θεών της. Όταν η φύση είναι εν πολλύς ακόμα άγνωστη, και εμπνέει το δέος, όπως στην προϊστορική εποχή, οι θεοί είναι μέρος αυτού του άγνωστου κόσμου. Οι άνθρωποι τους φαντάζονται φοβερούς και τρομερούς την όψη, «δεινά πελώρια», που εκπροσωπούν ζωόμορφα ή άλλα φυσικά φαινόμενα. Όμως, με τις εισβολές των Αχαιών και των Δωριέων, και τη δημιουργία των πόλεων κρατών, διαμορφώνεται μια νέα ανθρωπομορφική, ουράνια θρησκεία, από συνένωση δύο ή και τριών παλαιότερων θεοτήτων. Αυτοί οι θεοί σταδιακά εξανθρωπίζονται και από φοβεροί θεοί, φτάνουν στην κλασική περίοδο να έχουν όψη ωραίων νέων και νεανίδων.

Η εξέταση της επιστήμης της θρησκειολογίας, μας λέγει ότι οι θρησκείες δεν είναι στατικά φαινόμενα όπως μπορούν να φανούν συγχρονικά, στη ζωή ενός ανθρώπου. Αλλάζουν. Για παράδειγμα ο Ιουδαϊκός Γιαχβέ, ήταν συμπύκνωση διαφορετικών δαιμονικών θεοτήτων της ερήμου. Συμπύκνωση η οποία ήταν απαραίτητη για την πολιτική ενοποίηση των φυλών σε ένα

έθνος. Παρόμοια τάση συμπύκνωσης θεοτήτων σε ένα πάνθεο, είχαμε στην Αίγυπτο, όταν μία φυλή κατακτούσε άλλες φυλές. Το ίδιο φαινόμενο είχαμε στη Μεσοποταμία, αλλά, και στην Ελλάδα με την κάθοδο των Αχαιών και των Δωριέων. Κάποιες τοπικές θεότητες συγχωνεύονται με άλλες πιο δημοφιλείς. Η θεά Αλέα των τεγεατών ενσωματώνεται με την Αθηνά. Το ίδιο έγινε και με τη θεά Αφαία των αιγινητών. Έτσι που καθιερώθηκαν ως Αθηνά Αλέα και Αθηνά Αφαία. Η θεσσαλική και βιοτική θεά Ιτωνία έγινε Αθηνά Ιτωνία. Οι Φιγαλείς ταύτισαν τη δική τους θεά του κάτω κόσμου Ευρυνόμη με την Άρτεμη αν και δυσκολεύονταν, όπως λέει ο Πausανίας, να προσαρμόσουν πειστικά το περιεχόμενό της με το περιεχόμενο της Άρτεμης.

Στους κατοπινούς αιώνες των ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων, και ιδιαίτερα υπό τη διάδοση της γνωστικής θεολογίας, ήταν δημοφιλής η ιδέα ότι η θεϊκή ουσία μπορεί να εκφραστεί με πολλά ονόματα. Έτσι είχαμε συνένωση πολλών ονομάτων θεών σε ένα. Η ενοθεϊστική τάση εξελίχθηκε σε μονοθεϊστική. Οι επιγραφές εκείνης της εποχής παρέχουν αυθεντικά παραδείγματα όπου τρεις θεότητες γίνονται αντιληπτές ως μόνο μία επιβλητική θεότητα. «Εις Ζεύς-Σάραπις Ήλιος κοσμοκράτωρ ανίκητος». Νέο όνομα μπορούσε να πλαστούμε με βάση τα παλιά συγχωνευμένα: όπως «Ηλιοσάραπις». Η θεά Τύχη, συγχωνευμένη με την Ίσιν, έγινε Ισιτύχη. Ο Ζεύς έγινε «Ζεύς Ασκληπιός», επίσης «Ζεύς Διόνυσος», ο Ποσειδών «Ζευξάνθιος» και πολλά άλλα. Ακόμα δεν πρέπει να παραγνωρίζουμε πως όλες οι πολυθεϊκές θρησκείες έχουν έναν ανώτερο θεό και μια ιεραρχία την οποία συναντάμε και στους μονοθεϊσμούς.

Αν και η συγχώνευση διαφορετικών μέχρι και αντιθετικών πολιτισμικών στοιχείων εξαρτήθηκε από τις βίαιες ενώσεις φυλών σε ευρύτερες πολιτικές ενότητες, όμως οι ιδέες κυκλοφορούν πιο εύκολα από λαό σε λαό, μέσω του εμπορίου, και περνούσα τα σύνορα επιβάλλοντας αργά, αλλά σταθερά κοινές απόψεις. Η ανταλλαγή όχι μόνο υλικών αγαθών, αλλά και ιδεών, συνέβαλε στο να επιβάλλονται ιδέες σε ευρεία κλίμακα, ιδιαίτερα όταν ευνοούνταν από ευρεία σύνορα, όπως κατά την περίοδο της ρωμαιοκρατίας. Σήμερα οι αρχαιολάτρες στην Ελλάδα και στους τόπους της μετανάστευσης, επιτίθενται στον χριστιανικό, ιουδαϊκό και μουσουλμανικό μονοθεϊσμό, με την κατηγορία ότι δεν είναι πλουρα-

λιστικά συστήματα. Στο σημείο αυτό έχουν δίκαιο. Οι λατρείες στα αρχαία χρόνια, καθώς δεν ήταν απόλυτα διαμορφωμένες με δόγματα, δεν είχαν σπάντα συμπεριφοράς που να είναι συνδεδεμένα με τις θρησκείες. Η θρησκευτική ανοχή -μέσα σε όρια βέβαια - χαρακτήριζε τους αρχαίους λαούς. Αυτό δεν σήμαινε ότι μια ομάδα μπορούσε να αψηφάς τις θρησκευτικές πρακτικές μιας άλλης. Ο Διόδωρος ο Σικελιώτης αναφέρει την περίπτωση ενός οργισμένου όχλου αιγυπτίων που λιντσάρισε έναν ρωμαίο επειδή σκότωσε μια ιερή γάτα. Όμως, όταν κάποιος ήταν ανεχτικός στις θρησκευτικές πεποιθήσεις και πρακτικές άλλων ανθρώπων τον δέχονταν ως δικό τους. Οι αρχαίοι έχοντας μια πολυθεϊκή αντίληψη της ζωής, δεν τοποθετούνταν αρνητικά σε θεούς άλλων ανθρώπων. Το μόνο πρόβλημα που ενέκυπτε ήταν η σχετική ιεραρχία των θεών, γιατί αντανακλούσε την πολιτική και κοινωνική ιεραρχία στις σχέσεις των ανθρώπων. Η απόλυτη απόρριψη των θεών των άλλων, αρχίζει με τις πιο «εξελιγμένες» μονοθεϊκές θρησκείες όπως ο Ιουδαϊσμός ο Χριστιανισμός και ο Μωαμεθανισμός, καθώς προήλθαν από θεϊκή αποκάλυψη και κρυσταλλώθηκαν μέσα από δόγματα τα οποία απαιτούν απόλυτη, και όχι ευέλικτη συμπεριφορά στις κοινωνικές σχέσεις και στις αντιλήψεις. Γι' αυτό και οδήγησαν σε θρησκευτικούς πολέμους και αξιολογήσεις των λαών με βάση τη θρησκεία.

Σε επόμενα άρθρα, θα περιγράψουμε ορισμένες μόνο αρχαίες θρησκευτικές ιερές τελετές, λόγω περιορισμένου χώρου. Για να δείξουμε στους αναγνώστες ότι η αναβίωση τους σήμερα, θα μας καταστήσει γραφικές φιγούρες, στα μάτια της ευρύτερης κοινωνίας. Τα σημερινά μας προβλήματα δεν πρόκειται να τα λύσει καμία μορφή επιστροφής σε αρχαίες τελετουργίες. Τα σημερινά μας προβλήματα λύνονται μόνο, στο βαθμό που εξυγιαίνουμε το πολιτικό σύστημα και το κάνουμε πιο δημοκρατικό, διαφανές και εξισωτικό. Και όσο για την παροικία, το πρόβλημα έγκειται στο πως θα καταστήσουμε πιο δημοκρατικές και δραστήριες τις οργανώσεις και τις Κοινοτίτες μας. Επίσης πόσο μπορούμε να καταστήσουμε την Εκκλησία πιο δημοκρατική. Λιγότερο ανταγωνιστική προς τις Κοινοτίτες και πιο μεταρρυθμισμένη, έτσι που να βλέπει και να αντιμετωπίζει τον άνθρωπο όπως είναι σήμερα, και όχι όπως ήταν τρεις χιλιάδες χρόνια πριν.

Η εξέταση της επιστήμης της θρησκειολογίας, μας λέγει ότι οι θρησκείες δεν είναι στατικά φαινόμενα όπως μπορούν να φανούν συγχρονικά, στη ζωή ενός ανθρώπου. Αλλάζουν.